

IMPORTANȚA ARHEOLOGIEI ÎN CERCETAREA ISTORICĂ ȘI LEGĂTURILE EI CU IZVOARELE SCRISE, CU ISTORIA ARTEI ȘI CU RESTAURAREA MONUMENTELOR ISTORICE

EUGENIA ZAHARIA

Orice epocă a istoriei social-economice și spirituale, orice moment al vieții omenești își are manifestarea sa materială. Orice proces social-istoric este din primul moment și pe toată durata lui și un fenomen de cultură materială. Dacă există cazuri asupra cărora cercetătorii discută, aceasta se datorește lipsei noastre de cunoaștere sau de obiectivitate; a fi în fața unor lucruri noi, — noi pentru unii dintre noi sau noi cu adevărat, pentru că pînă la aceea dată nu au fost cunoscute —, nu însemnează a le nega, ci dimpotrivă, ne obligă să le cercetăm și să le integrăm ca bun comun în domeniul nostru de cunoaștere și de cercetare.

Arheologia cercetează monumente și fenomene de ordin social istoric pentru care de multe ori ea este singurul izvor de informare. Alteori pentru perioada respectivă exista și documente literare. Confruntarea lor este obligatorie. Atunci cînd cercetarea arheologică este făcută riguros, considerăm documentul arheologic a fi mai autentic rest de viață și de activitate omenească pentru reconstituirea adevărului. Documentul scris, păstrat uneori doar crîmpeie, replici mai tîrzii după texte pierdute, produs uneori în împrejurări care n-au permis cunoașterea în întregime a adevărului, sînt numai cîteva din motivele pentru care cercetarea arheologică și documentul arheologic capătă importanță fundamentală pentru întreaga cercetare istorică.

Pentru cunoașterea unei epoci sau a unui fenomen istoric este obligatoriu ca cercetarea să se sprijine pe toate izvoarele de care dispunem, literare, arheologice, și artistice. Chiar dacă datele rezultate se contrazic, cercetarea trebuie dusă pînă la lămurirea adevărului.



Primele preocupări de ordin „arheologic” în țara noastră încep cu activitatea de caracter muzeistic și antiquaric a numeroși colecționari, activitate care s-a desfășurat cu bogată intensitate tot sec. XIX; ea se continuă și azi, avînd însă între cele două războaie mondiale, dar mai ales după cel de-al doilea, un cîmp mai larg de activitate, cu o orientare în parte schimbată, datorită influenței bune pe care a exercitat-o arheologia.

Odată cu înființarea de către Titu Maiorescu în 1874 a primei catedre de arheologie pentru Alex. Odobescu, căruia i-au urmat Gr. Tocilescu și apoi V. Pârvan, arheologia a fost repede ridicată la nivel de învățămînt superior. Alex. Odobescu este întemeietorul învățămîntului de istoria artei și de arheologie în țara noastră, întemeiere făcută în lumina concepției în care se încadrau la aceea vreme cele două discipline. Arheologia era doar o parte din domeniul imens al istoriei artei; domeniul de activitate al arheologiei în aceea vreme, și în cadrul acelei concepții, era mai ales lumea clasică greco-romană. Rareori, atît în cîmpul de cercetare al arheologiei, cît și în acela al colecționarilor, se întîlnesc preocupări pentru obiecte din domeniul preistoriei sau al epocii migrațiilor și aceasta cînd descoperirile erau ieșite din comun, cum a fost cazul tezaurului de la Pietroasa, sau a mormîntului de la Concești. Preocuparea și interesul, atît al arheologului cît și al colecționarului, se îndreptă spre obiecte cu frumusețe aparentă, spre obiecte care se încadrau în canonul greco-roman. Datorită faptului că obiectul de cercetare în domeniul arheologiei clasice era la îndemîină, monumente de arhitectură, de sculptură, orfevrerie etc., săpătura arheologică ca metodă de cercetare se va dezvolta mai tîrziu, datorită unei alte ramuri a arheologiei, cea mai tînără, aceea a arheologiei preistorice, care va da, va impune metodele sale de cercetare tuturor ramurilor arheologiei, întemeiînd astfel adevărata cercetare arheologică.

Odată cu dezvoltarea arheologiei preistorice pe plan general european, — și la noi din vremea în care a lucrat V. Pârvan — arheologia se constituie ca o știință de sine stătătoare, avînd metodele sale proprii de cercetare, startigrafia — întemeiată pe săpătura arheologică — și

tipologia. Arheologia rămâne în continuare o știință istorică, dar se desparte de istoria artei, care la rîndul său își definește domeniul și-și constituie metodele sale de cercetare, iconografia și tipologia, în principal. În acest fel, arheologia pornind în sec. XIX cu o importanță limitată în cîmpul mare al cercetărilor de istoria artei, ajunge treptat în sec. XX să-i devină egală cu importanță. Pornind de la obiecte lipsite de frumusețe aparentă, arheologia preistorică s-a rupt de concepția clasică, în lumina căreia interesul se restrîngea asupra lucrurilor care corespundeau canonului și concepției clasice, lărgindu-și cîmpul de cercetare, în care intră acum absolut orice frîntură de obiect, oricît de modest, care poate spune ceva, care poate ajuta la reconstituirea vieții trecute. Astfel arheologia preistorică constituie metodele de cercetare pentru toată arheologia, și clasică și medievală, devenind cercetare fundamentală pentru tot domeniul istoriei.

Cercetările paralele ale acestor două discipline, arheologia și istoria artei, ar putea merge pînă la unitatea perfectă a valorii sau a caracterului rezultatelor obținute, în concepția în care frumos se identifică cu important, cu interesant, în care frumos însemnează un lucru care are un conținut istoric, oricît de modest ar fi.

Cele două cercetări nu se pot nici substitui și nici înlocui una cu cealaltă, fiecare avînd contribuția sa la valorificarea istorică a obiectului și a problemei de care acesta se leagă. Socotim că nu este lipsit de interes, ci dimpotrivă, plin de semnificație, să subliniem faptul că dezvoltarea atît de largă și de frumoasă pe care o are în țara noastră arheologia preistorică și cea a primului mileniu, se datorește în special bogăției resturilor de viață din aceste perioade, ca și lipsei documentelor literare, acest din urmă fapt obligînd în mod inevitabil la folosirea și cercetarea cît mai mult cu putință a documentelor arheologice. Chiar atunci cînd pentru anumite momente din istoria străveche a regiunilor noastre există documente literare, acestea nu pot în nici un caz înlocui cunoașterea elementelor de cultură materială, deoarece cercetarea paralelă a celor trei izvoare, literare, arheologice și de domeniul istoriei artei, nu fac altceva decît să se completeze una pe cealaltă, pentru o cunoaștere cît mai completă a „obiectului“ cercetat.

Un alt aspect al activității arheologice actuale este și acela al colaborării cu lucrările de arhitectură, în vederea restaurării monumentelor. Săpătura arheologică făcută în acest scop se practică mai de mult și în țara noastră, numai că ea nu a fost făcută de specialiști, ci de arhitecți, ingineri constructori sau istorici. Urmările unor atari săpături au fost

distrugerea unor importante resturi arheologice și arhitectonice — fără ca acestea să se fi putut înregistra în chip folositor —, ruperea altora din contextul lor original, rezultatele obținute fiind din aceste cauze nesigure și incomplete.

Actuala Direcție a Monumentelor Istorice și-a atașat de mulți ani un grup de tineri arheologi de profesie. Acesta este un fapt de seamă, care trebuie bine subliniat, deoarece roadele acestei măsuri s-au văzut imediat prin rezultatele noi și bune care s-au obținut pretutindeni. Restaurarea monumentelor s-a putut astfel desfășura — sau în unele cazuri am putea spune cu regret că, s-ar fi putut desfășura — în mod convenabil, adică în felul unor cercetări și lucrări de restaurare moderne.

Un exemplu în acest sens ni-l oferă desfășurarea în trecut și în prezent a lucrărilor de restaurare și de cercetare arheologică făcute la Sf. Nicolae Domnesc din Argeș.

Mai ales pentru anii de început, de experiență ai acestei activități în colaborare, se poate remarca că nu trebuia să se pornească cu monumentele de seamă ale țării. A fost o greșală. Acest lucru este valabil și pentru arheolog și pentru arhitect.

Deși colaborarea dintre arhitect și arheolog este formal constituită, ea întâmpină încă greutăți de ordin practic dintre cele mai greu de învins, dar la care limpezirea nu se poate renunța pentru buna desfășurare a pentru a putea îndepărta resturile ulterioare, adică pentru a putea aduce monumentul — ca și cum acest lucru s-ar putea întotdeauna — la forma lucrărilor. Ca și în trecut, atunci când săpătura arheologică nu era făcută **de un specialist**, arhitectul cere arheologului nivelul de călcare original, sa originară. Al doilea punct important din colaborarea dintre arhitect și arheolog este încercarea de subordonare a arheologului de către arhitect, în concepția că arhitectul comandă întreaga lucrare și deci și cercetarea arheologică și că ar putea eventual să o și conducă.

Încercarea de subordonare și de limitare a cercetării arheologice — în măsura în care socoate arhitectul — este nesănătoasă, nu corespunde unei cercetări științifice serioase. Cercetarea arheologică se desfășoară nu numai în raport cu monumentul de la suprafață, ci pentru lămurirea nivelelor de construcții, a unor părți, a unor resturi îngropate legate de monumentul în picioare sau nelegate direct de el. Oricum ar fi aceste resturi, ele trebuiesc studiate chiar dacă nu sînt în direct raport cu restaurarea monumentului. Așa cum se dovedește mereu, arheologia este o știință care descoperă mereu documente noi, care completează datele necesare întregirii și cunoașterii unor etape din istoria societății omenesti, tot așa ea poate aduce contribuții noi, importante și la cunoașterea

arhitecturii vechi românești. Așa cum perioade lungi de cercetări prin săpături și studii acumulează date care au ca rezultat sinteze noi istorice, tot astfel istoria fiecărui monument sau în genere istoria arhitecturii din țara noastră, va putea fi, și va trebui să fie, curînd rescrisă pe baza noilor rezultate obținute, datorită săpăturilor arheologice. Un exemplu în acest sens îl constituiesc rezultatele cercetărilor arheologice de la Putna, Voroneț, Alba-Iulia etc.

Dar în afară de acesta mai este și un alt motiv care obligă ca cercetarea arheologică să fie integrală și făcută de un specialist. Cercetînd arheologic un monument, prin săpături se întîlnesc nivele de locuire din alte perioade, mai vechi sau mai noi decît aceea căreia îi aparține monumentul pentru care s-a făcut săpătura; resturi de construcții din pămînt, lemn, piatră sau cărămidă, resturi de locuire preistorică, acestea din urmă neinteresîndu-l pe arhitect. Chiar în acest caz, în care acele resturi de locuire nu intră în sfera de cercetare a arhitectului, nu prezintă interes direct nici pentru el și nici pentru monument, totuși nimeni nu are dreptul nici să decapeze, adică să distrugă, și nici să sigileze cu prilejul restaurării, înainte de acestea să fie bine cercetate și înregistrate. Așa cum arheologul, oricărei perioade ar aparține prin preocuparea sa nu distruge și nici nu ignorează nici un fel de element de arhitectură, tot astfel și arhitectul, dacă a cerut în vederea restaurării o secțiune în pămînt, nu are dreptul să ceară arheologului nici ignorarea și nici îndepărtarea unor resturi arheologice care nu au legătură cu monumentul. Orice rest de viață și de activitate omenească prezintă interes de ordin istoric pentru cercetătorii care se ocupă de aceea perioadă. Distrugerea sau ignorarea acelor resturi însemnează o acțiune de împiedecare a cunoașterii adevărului, înlăturarea sau ascunderea unor elemente necesare cercetătorilor istorice. Uneori resturile întîlnite nu sînt legate direct de monument, nu prezintă nici un interes pentru arhitect în vederea restaurării. Totuși din punct de vedere istoric interesează foarte mult să cunoaștem ce a fost anterior, pe ce s-a dezvoltat; și nu numai imediat înainte, ci întreaga continuitate, cîtă se poate stabili, de cultură și civilizație anterioară, chiar și după data monumentului. Din aceste motive arheologul trebuie lăsat să lucreze absolut tot ce întîlnește în săpătură; nu i se poate limita cercetarea prin viziunea și interesul arhitectului. De aceea ideea subordonării este greșită, nu pentru că unul ar fi mai important decît celălalt, ci pentru bunul motiv că cercetarea arheologică trebuie făcută mai întîi, **urmînd ca datele obținute să stea la baza proiectului de restaurare.** Fiecare lucrare trebuie făcută de specialistul respectiv. Monumentul nu păstrează exterior, decît rareori, toate elemen-

tele necesare cunoașterii lui în vederea restaurării ; de aceea se și face săpătura arheologică ; și nu se poate pretinde dinainte ce anume să se descopere în scopul urmărit.

Orice monument își are viața sa proprie, în genere mult mai lungă decît a oamenilor. Importanța lui este cu atît mai mare, cu cît cuprinde valori mai mari de ordin social-istoric și artistic. Acesta este cazul monumentelor care au stil. Nu are importanță nici dimensiunile și nici natura monumentelor. Valoarea lor înving și vremea și moda ; ele stau la baza culturii, a civilizației și a progresului societății omenești. Le-am putea compara cu acei oameni, care datorită activității și creațiilor lor durează secole de-a rîndul, pentrucă rezultatele muncii lor stau la baza progresului și dezvoltării societății omenești.

La fel sînt și monumentele ; ele se pot modifica cu vremea, prin pierderea sau adăugarea unor elemente ; acestea pot dăuna valorii monumentului, alteleori nu sînt decît semne ale vîrstei lor. Astfel ele capătă valoare artistică și istorică. Dacă vîrsta ar însemna numai rezistența lor pe lungă durată, și în acest caz ar putea să ne spună fapte de acum sute sau mii de ani, acest lucru fiind egal cu înțelepciunea care se acumulează cu vîrsta, și tot ar fi extraordinar de important pentru a le acorda toată atenția. De aceea nu este justificat nici de a înlătura și nici de a ignora acele elemente care s-au adunat cu vremea pe corpul monumentului, sau împrejurul lui, care sînt mărturii ale vremii respective, numai pentru scopul de a readuce monumentul la forma lui originară, la nivelul lui de călcare, fără a înțelege că și el este, oricît de impunător ni s-ar prezenta un „moment“ din atîtea secole sau milenii.

Iată doar numai cîteva din problemele care stau în fața arheologiei actuale, cercetare cu ajutorul căreia vom reuși să cunoaștem și să păstrăm monumentele și toate acele resturi, oricît de modeste, ale vieții trecute, rezultate ale culturii și civilizației țării noastre.

L'ARCHÉOLOGIE DANS LA RECHERCHE HISTORIQUE; LES SOURCES LITTÉRAIRES, L'HISTOIRE DE L'ART ET LA RESTAURATION DES MONUMENTS HISTORIQUES

L'archéologie a dans notre pays, comme partout dans l'Europe du XIX-e siècle, des commencements d'ordre muséistique et par des collec-

tions. En 1874 fût créé à l'université de Bukarest la première chaire d'archéologie ; le titulaire, Alexandru Odobescu, a tenu et publié le premier cours universitaire d'archéologie, dénonçant à cette occasion, l'activité dilétantique, qu'il a considérée très dangereuse pour la vraie science. A son temps l'archéologie occupait une petite place dans l'aire immense de l'histoire de l'art. Les objets ou les monuments sur lesquels s'arrêtait l'attention présentaient des traits s'intégrant dans le canon classique. Il s'agit en ce temps surtout de l'archéologie classique et très rarement des antiquités du premier millénaire, de l'époque des barbares.

En même temps s'est développé très rapidement le domaine le plus jeune de l'archéologie, la préhistoire. Elle s'est constituée très vite, ses méthodes de recherche s'imposant ensuite à toute la recherche archéologique, et en séparant celle-ci définitivement de l'histoire de l'art.

L'archéologie est la science dont l'objet de recherche sont tous les débris constituant les restes de l'activité humaine, des grands monuments jusqu'aux plus petits tessons. Chaque procès social-historique est dès son commencement et tout au long de son existence, en même temps un phénomène de culture matérielle. Ce sont les causes principales pour lesquelles l'archéologie est devenue une recherche fondamentale de toute les périodes de l'histoire. Le document archéologique doit être toutefois utilisé avec toutes les rigueurs scientifiques.

Même si pour la période qu'on étudie il existe aussi des documents littéraires et des monuments d'art, la confrontation des trois sources est obligatoire.

La recherche parallèle par les deux voies, archéologique et de l'histoire de l'art, peut aller jusqu'à la parfaite unité des résultats, d'après la conception que beau signifie en même temps important. Les deux méthodes ne peuvent pas être remplacées l'une par l'autre, chaque ayant son apport dans la poursuite du vrai.

L'un des plus importants aspects de l'activité archéologique actuelle est la collaboration dans les travaux de restauration des monuments historiques. L'actuelle „Direction des Monuments historiques“ de Roumanie s'est attaché depuis beaucoup des années, plusieurs jeunes archéologues. Ceux-ci sont arrivés à obtenir de bons résultats, quelquefois tout à fait nouveaux ou absolument nécessaires à la restauration en bonnes conditions des monuments. Quoique la collaboration de l'architecte et de l'archéologue semble s'être déjà constituée, elle se heurte quand même à des difficultés d'ordre pratique. L'architecte demande seulement le niveau original du monument et il travaille dans la conception de se subordonner l'archéologue et la fouille archéologique.

Cette position est une des plus dangereuses, tant pour les travaux de restauration, que pour la fouille archéologique. La recherche archéologique doit se développer pas seulement en rapport avec le monument tel qu'il se présente à l'architecte, mais en rapport avec toute les restes archéologiques se rapportant directement ou non au monument ; très souvent on rencontre des restes de monuments plus anciens, qui ne sont plus représentés au niveau actuel du sol ; au point de vue scientifique il n'est pas important si les restes sont en bois, ou en maçonnerie ; si elles sont nécessaires au non au travail de restauration ; si elles appartiennent à la préhistoire ou au moyen-âge, il faut les étudier, parceque par elles nous pouvons connaître, soit les étapes de développement du monument, soit celles de la société à laquelle il appartient, soit enfin même les étapes historiques antérieures à la naissance du monument. Détruire par „décapage“, ou ignorer en les rendent inaccessibles par des constructions ou des pavements durables, des restes archéologiques, c'est empêcher la recherche à connaître la vérité, écarter des éléments nécessaires aux recherches historiques. Voilà pourquoi il faut laisser l'archéologue travailler, enregistrer tout ce qu'il recontre dans la fouille executée comme opération préalable à la restauration du momument. On ne peut pas limiter et diriger la recherche en fonction de la visionet l'interêt de l'architecte.

Il faut éloigner toute idée de subordination, parceque aucune recherche n'est plus importante qu'une autre et aussi parceque c'est seulement qu'à la suite des résultats obtenus par la fouille, peut être établi un projet de restauration vraiment scientifique dans tous ses compariments.